

— Verbonominální syntagmata a denominální slovesa v hindštině a v romštině

0.1. Pro novoindoárijské jazyky, mezi něž patří také hindština a romština, je příznačná onomaziologická různorodost. Vedle jednoslovných pojmenovacích jednotek mají tyto jazyky též prostředky pro tvorbu víceslovních jednotek. Může jít o sousloví neboli kolokace juxtapozičního uspořádání, která mnohdy připomínají kompozita. Dvě slova jsou položena vedle sebe bez spojovacích prvků (asyndeticky). Mnozí gramatikové je také považují za kompozita, ovšem tyto formace stěží mohou splňovat kritéria kompozit. Kompozita se skládají ze speciálních kmenů nebo slovních základů, které nevystupují samostatně. V hindštině, romštině atd. mají tyto asyndetické pojmenovací jednotky často i své syndetické podoby. Například pojem rodiče (matka a otec) lze vyjádřit takto: hin. *mā – bāp*¹ > *mā aur bāp*, rom.: *daj dad* > *daj the dad* atd.

0.2. Pro pojmenovávání slovesného děje, procesu nebo stavu, se vedle monolexikálních sloves také hojně používají syntagmatická spojení podstatného jména se slovesem. Jedná se hlavně o syntagmata, v nichž je podstatné jméno přímým předmětem děje, což jsou běžná spojení i v jiných jazycích. Soustředíme se na případy, kdy dochází k inkorporaci jména, které má pouze sémantickou funkci, a slovesa, které působí jako funkční/gramatická jednotka. Sloveso působí hlavně jako *verbalizátor*, jehož lexikální význam je značně potlačen. Každé sloveso ovšem verbalizátorem být nemůže. V této funkci se uplatňuje asi deset sloves.

1 V této stati přepisuji indické hlásky dle standardu, který je ustálený pro hindštinu, sanskrt a jiné indické jazyky, tj. dlouhé vokály označuji ležatou čarou nad písmenem: [ā], [ī], [ū], nosové vokály vlnovkou: [ã], [ĩ], [ũ], [ĩ], [ĩ], [ũ], [ẽ], [õ], cerebrální neboli tvrdopatrové konsonanty tečkou pod písmenem: [ṭ], [ṭh], [ḍ], [ḍh], [ṛ], [ṛh], [ṇ], [ṣ], vokální [r] kroužkem pod písmenem [ṛ], měkkopatrové [č], [čh], [dž] a [džh] jako [c], [ch], [j] a [jh]. Znakem [y] přepisuji souhlásku [j] a znakem [ś] měkkopatrové [ś], které se ve výslovnosti nijak neliší od [s]. Znakem [q] přepisuji uvulární neboli čípkové k, které se vyskytuje v přejímkách z arabštiny. Němé [a] přepisuji apostrofem ['], např.: [kar'nā].

Pro romštinu používám nejednotný způsob přepisu, tj. dle ustálených zvyklostí ve slovenské romštině (SR) a v středobalkánských romštinách, které uvádí Uhlik (U). Rozdíl se týká hlavně měkkých hlásek [č], [dž], [nj], [lj], které odpovídají znakům [ć] a [d'č], [ñ], [l'], v (SR) a také [x], chraptavé [ch] a [rɾ] hrčivé r.

Tento nový jev v indoárijských jazycích má svůj kořen v staroindických denominálních slovesech typu sanskrtských *navīkaroti* (obnovovat), *svīkaroti* (osvojovat, přisvojovat, přijímat), *kṣṇīkaroti* (očerňovat, začerňovat), atd. Jedná se o verbonominální kompozita, nikoliv o syntagmata, neboť uvedené nominální, vl. adjektivní a pronominální slovní základy nemají jinak samostatné uplatnění. Obdobně tvořené slovesné jednotky nacházíme, pravda vzácně, i v novooindických jazycích jako napodobeniny starších denominálních sloves, např. hin.: *svīkār'nā* (přisvojit, přijmout) < *svīkār* (přisvojení, přijetí) < skt. *svīkaroti* (přisvojit): *svi* < *sva* (svůj) + *karoti* (činit). Někdy vznikají také verbalizací přídavného jména nebo zájmena: hin. *ap'nānā* (přisvojit si) < *ap'nā* (svůj, vlastní). V romštině však tato denominální slovesa jsou kompozitního původu: *te čhungardel* (plivat) < *čhungar* (plivnutí) + *del*; *phurdel* (foukat, dmýchat) < *phurd* (fouknutí) + *del*.

0.3. Ze syntaktického a syntagmatického hlediska jsou verbonominální syntagmata dost složitá, zvláště co se týče vztahu formálních shod mezi slovesem a jménem, které označuje předmět činnosti. Podoba těchto formací v novooindických jazycích a romštině souvisí s typologickou povahou jazyka, tj. se způsobem vyjádření funkcí a uspořádáním větných členů. Tak např. hindština, která má větnou strukturu typu SOP (subjekt – objekt – predikát) tvoří verbonominální syntagmata se slovesem na druhém místě: *kām kar'nā* (práci + dělat > pracovat). V romštině je tomu většinou naopak: *te kerel buti* (dělat + práci > pracovat), neboť se zde vychází z větné struktury SPO (subjekt – predikát + objekt), jenž je romštině vlastní.

1.0. Nejčastější verbalizátory jsou slovesa obecného významu, která označují stav, proces (*být, trvat, zůstat*), změnu stavu (*nastat, přijít, odejít*), činnost, dění (*činit, konat, dělat, provádět*), dále činnost orientovanou k subjektu (*brát, vzít, přijímat, absorbovat, jíst, pít*) nebo orientovanou od subjektu k nepřímému objektu (*dávat, poskytovat*), která jako taková vyjadřuje postoj subjektu k objektu, od obecného a neutrálního: dát, dávat, položit, až po expresivitu, intenzivitu až hrubost a destruktivnost: (u)hodit, mrštit, (roz)sekat atd.

1.1. V hindštině mají verbalizující funkci následující slovesa: přechodná: *kar'nā* (činit), *rakh'nā* (pokládat, držet), *banānā* (dělat, vytvářet), *denā* (dávat), *lenā* (brát), *lagānā* (přikládat), *ḍāl'nā* (vházet, přidávat), *chor'nā* (opouštět), *uṭhānā* (zvedat), *khānā* (jíst), nepřechodná: *honā* (být), *rah'nā* (trvat, bydlet), *ānā* (přicházet), *paṛ'nā* (padat), *lag'nā* (lnout), *mil'nā* (mísit se).

Soubor verbalizátorů v romštině se skládá ze sloves² s těmito základními významy: *te*

2 Níže citovaní autoři opomíjejí funkci nepřechodných sloves jako verbalizátoru v romštině a soustřeďují se pouze na předmětová slovesa.

del (dát), *te lel* (vzít, brát), *te kerel* (konat, činit, dělat), *te marel* (bít, uhodit), *te chal* (jíst), *te čhi-nel* (tít, sekát), *te tho-vel* (položit) atd. (Šebková/Žlnayová³). Uhlík pro středobalkánské romské dialekty uvádí: *čerav*⁴ (činím, dělám), *thovav* [*thav*] (pokládám), *dav* (dávám), *čhunav* [*čhav*] (vkládám, pokládám), *lav* (beru), *xav* (jím), *marav* (biji), *čalavav* (praštím, uhodím), *džav* (jdu, odcházím), *avav* (přicházím).

1.1.1. Typickým verbalizátorem je sloveso obecné činnosti (hin. *kar'nā*, rom. *kerav*, *čerav*), které je nejproduktivnější, pokud jde o tvorbu syntagmat pro označení činnosti. Pojí se jak s podstatnými, tak i s přídavnými jmény.

Hin.

kar'nā

kām kar'nā (pracovat) < *kām* (práce) + *kar'nā*;

taiyārī kar'nā (připravovat) < *taiyārī* (příprava) + *kar'nā*;

pyār kar'nā (milovat) < *pyār* (láska) + *kar'nā*;

bāt/bātē kar'nā (mluvit) < *bāt/bātē* (slovo/slova) + *kar'nā*;

māg kar'nā (žádat) < *māg* (žádost) + *kar'nā*;

byāh kar'nā (ženit se) < *byāh* (svatba, sňatek) + *kar'nā*.

V romštině se činit (*te kerel*, *čerav*) pojí běžně s podstatnými jmény, která jsou jeho přímými předměty. Nejde zřejmě o syntaktickou integraci, o čemž svědčí možnost připojení přívlastku předmětu neboli použití nominálního syntagmatu: *čerav baro đes* ("dělám velký den", oslavuji).

Uhlík uvádí následující syntagmata, která složením zcela odpovídají hindským:

(U): *čerav buči* (pracuji) < *čerav* + *buči* (práce);

(U): *čerav kuna* (kolébám, houpám) < *čerav* + *kuna* (kolébka);

(U): *čerav pačiv* (uctívám) < *čerav* + *pačiv* (čest, úcta);

(U): *čerav bešipe* (zasedám, sedím, vedu zasedání) < *bešipe* (sezení, zasedání);

(U): *čerav abijav/bijav/abav/abivaj* (konám svatbu, žením) < *čerav* + *abijav/bijav/abav* (svatba);

3 Šebková, H., Žlnayová, E. (1998), *Nástin mluvnice slovenské romštiny*, UJEP, Ústí n.L.

4 Slovesné tvary balkánských romských dialektů uvádím, obdobně jako Uhlík, v 1.os. sg., což je v souladu se zvyklostí v balkánských romských dialektech, které nemají infinitiv. Tento jev je běžný i v jiných jazycích Balkánského jazykového svazu (novorečtina, bulharština, makedonština atd.). Uhlík ve svém slovníku neoznačuje dost jasně výskyt jednotlivých slov podle dialektů a proto zde všechny jevy z balkánských romských dialektů uvádím jako (U), na rozdíl od slovenské romštiny, kterou označuji jako (SR).

(U): *ćerav baro đes* (oslavuji) < *ćerav* + *baro đes* (svátek, dosl. “velký den”);

(U): *ćerav pheras* (žertuji) < *ćerav* + *pheras* (žert);

(U): *ćerav čačipe* (konám spravedlnost) < *ćerav* + *čačipe* (pravda).

Obdobné výrazy jsou četné i ve zdejší (slovenské) romštině:

(SR): *te kerel buři* (pracovat) < *kerel* + *buři* (práce);

(SR): *te kerel berša* (oslavovat narozeniny) < *kerel* + *berša* (roky);

(SR): *te kerel bengipen* (zlobit, vyvádět) < *kerel* + *bengipen* (darebáctví, čertovina);

(SR): *te kerel diliņipen* (dělat hlouposti) < *kerel* + *diliņipen* (hloupost);

(SR): *te kerel chol'i* (vzbuzovat hněv, dělat zlou krev) < *kerel* + *chol'i* (hněv, vztek);

(SR): *te kerel bibacht* (škodit) < *kerel* + *bibacht* (neštěstí);

(SR): *te kerel pheras* (žertovat) < *kerel* + *pheras* (žert).

Příznačným jevem jak pro hindštinu, tak i pro romštinu, je pojmenování děje pomocí spojení podstatného jména, které označuje část těla (s patřičnou funkcí) se slovesem *kar'nā* (v romštině *te kerel* [U: *ćerav*]):

Hin.

kī⁵ taraf [kī or] mūh kar'nā (otočit se k někomu) < *mūh* (tvář) + *kar'nā*;

ākḥ / ākhē + kar'nā (otočit zrak, dívat se) < *ākḥ / ākhē* (oko/ oči) + *kar'nā*;

pīṭh kar'nā (otočit se zády) < *pīṭh* (záda) + *kar'nā*.

Rameś us kī or pīṭh kie khaṛā thā/ Raměš stal zády k němu.

Uṣā ne bhāi ko dekh'ne ke liye khiṛ'kī ke bāhar sir nikālā aur saṛak kī or ākhē kī /

Uša vysunula hlavu z okna a podívala se do ulice, aby viděla bratra.

V romštině podstatné jméno označující část těla jakožto nástroj činnosti v instrumentálu, není přímým předmětem děje jako v hindštině.

5 Hindská syntagmata zde uvádíme se záložkami, které označují pádové vztahy mezi větným předmětem a jmennou částí syntagmata. Jedná se o vztahy: akuzativní nebo dativní (*ko*), lokativní (*mē, par*), genitivní (*kā, ke, kī*).

(U): *ćerav* (e) *jakhaha/jakhenca* (mrkám) < *ćerav* + *jakhaha/jakhenca* < *jakh/jakha*, instr. (oko/oči);

(U): *ćerav e kanenca* (hýbu ušima) < *ćerav* + *e kanenca* < *kana*, instr. (uši);

(U): *ćerav vastenca* (mávám rukama) < *ćerav* + *vasta*, instr. (ruce);

(U): *ćerav dumanca* (krčím ramena) < *ćerav* + *duma*, instr. (ramena);

(U): *ćerav pojraha* (mávám ocasem) < *ćerav* + *pojri*, instr. (ocas).

Von sa ćeren jakenca. (Uhlik, 313) Oni neustále mrkají.

O grab ćerdah e pojraha. (Uhlik, 313) Kůň mávl ohonem.

Podstatné jméno v předmětové vazbě se slovesem se však i tu používá v akuzativních vazbách. Jde hlavně o metaforické (idiomatické) použití těchto jmen nebo jmenných frází:

(SR): *te kerel šutlo muj* (tvářit se kysle) < *kerel* + *šutlo muj* (*kyselá tvář*);

(SR): *te kerel pharo jilo* (zarmucovat, dělat bolesti) < *kerel* + *pharo jilo* (těžké srdce);

1.1.2. Činnost iniciující nebo udržující verbalizátor je v hin. *rakh'nā* (položít, držet), *lagānā* (přikládat), *pahūcānā* (doručovat, doprovázet), *urānā* (vypouštět, šířit) : rom. *te thovel [thovav/ thav]* (položít/ pokládám) a *čhuvav [čhav/ šjav]* (pokládám, vkládám).

Hin.

rakh'nā

dhyān rakh'nā (přemýšlet) < *dhyān* (přemýšlení, pozor) + *rakh'nā*;

yād rakh'nā (vzpomínat) < *yād* (paměť, vzpomínka) + *rakh'nā*;

taśrīf rakh'nā (ráčit se posadit, přijmout místo) < *taśrīf* (pocta) + *rakh'nā*;

lagānā

āg lagānā (rozdělat oheň) < *āg* (oheň) + *lagānā*;

dām lagānā (stanovit cenu) < *dām* (cena) + *lagānā*;

jbag'rā lagānā (pohádat se, vyvolat hádku) < *jbag'rā* (hádku) + *lagānā*;

anumān lagānā (odhadnout) < *anumān* (odhad) + *lagānā*;

doṣ lagānā (obviňovat) < *doṣ* (chyba) + *lagānā*.

pahūcānā

nuksān pahūcānā (ublížit, poškodit) < *nuksān* (poškození, ublížení) + *pahūcānā*.

urānā

mazāk urānā (žertovat) < *mazāk* (žert) + *urānā*;

khilli urānā (zesměšňovat) < *khilli* (výsměch) + *urānā*.

Rom.

te thovel [*thovav/ thav*]

(U): *thav phučipe* (ptám se) < *thav/thovav* + *phuči*pe (otázka);

(U): *thav kan* (poslouchám, dosl. přikládám ucho) < *thav* + *kan* (ucho):

Kah hi kan, šaj thovel kan/ (Uhlík, 319).

Kdo má uši, může slyšet.

(SR): *te thovel doš* (obviňovat) < *thovel* + *doš* (vina);

(SR): *te thovel jag* (rozdělat oheň) < *thovel* + *jag* (oheň);

(U): *čhuvav [čhav]* (vkládám, pokládám):

(U): *čhuvav xoxavdi* (podvádím) < *čhuvav* + *xoxavdi* (podvod); místo *xoxavav*;

(U): *čhav [čhuvav] prastape* (běhám, závodím) < *čhav [čhuvav]* + *prastape* (běh);

(U): *šjav vorba* (pouštím se do řeči) < *šjav* (pokládám, začínám) + *vorba* (řeč).

(U): *čhuvav kan* (poslouchám) < *čhuvav* + *kan* (ucho); viz *kandav*;

(U): *čhav muj* (volám, zvů) < *čhav* + *muj* (ústa, metafor. místo hlas, řeč);

(U): *čhuvav [čhav] anav* (dávám jméno) < *čhav* + *anav* (jméno):

Sar čhuten anav gav tumare neve bijande čhavoreh? (Uhlík, 330)

Jaké jméno jste dali tomu vašemu novorozenému dítěti?

1.1.3. Činnost orientovaná od subjektu: hin. verbalizátor *denā*, rom. *te del*:

Hin.

denā

anumati denā (dovolovat, povolovat, souhlasit) < *anumati* (povolení) + *denā*;

āvāz denā (volat, křičet) < *āvāz* (hlas) + *denā*;

ādeś denā (rozkazovat, přikazovat) < *ādeś* (příkaz, rozkaz) + *denā*;

śikṣā denā (vzdělávat) < *śikṣā* (vzdělání) + *denā*;

jhārū denā (zametát) < *jhārū* (metla) + *denā*;

Rom.

te del [*dav*]

(SR): *te del duma* (mluvit) < *del* + *duma* (řeč);

(SR): *te del dumi* (mluvit, vybavovat se) < *del* + *dumi* (pl., řeč);

(SR): *te del godī* (poradit) < *del* + *godī* (rozum);

(SR): *te del patīv* (uctít, pohostit) < *del* + *patīv* (úcta);

(SR): *te del šol* (písknout) < *del* + *šol* (písknutí);

(SR): *te del čhungard* (plivat) < *del + čhungard* (plivnutí);
 (SR): *te del jag* (metaf. rozčlít, “rozohnit”) < *del + jag* (oheň);
 (U): *dav čanga* (klekám si) < *dav + čanga* (kolena);
 (U): *dav vast / vast dav* (podávám ruku, zdravím) < *dav + vast* (ruka);
 (U): *dav + vorba* (mluvím) < *dav + vorba* (řeč);
 (U): *dav jakh* (dívám se) < *dav + jakh* (oko);
 (U): *dav čik(h) / čik dav* (kýchám) < *dav + čik* (kýchnutí);
 (U): *dav zorate* (namáhám se, činím násilně) < *dav + zor* (síla, lokativ < *zor*);
 (SR): *te del ril' (prdnout si)* < *del + ril'* (prd);
 (SR): *te del rila (prdět)* < *del + rila* (pl. prdy)
 (U): *dav ra* (prdíím) < *dav + ra* (prd);
Kana manuš del čik, vov del zorate thaj e zoratar šaj del ra/ (Uhlík, 341).
 Když člověk kýchá, namáhá se a z námahy se může stát, že si prdne.

1.1.4. Náhlou až hrubou činností orientovanou k objektu označují hindské verbalizátory: *ḍāl'nā* (vhodit, přidat), *mār'nā* (uhodit, udeřit, zabít), rom. *te marel* (bít, uhodit), *čalavav* (praštit, uhodím).

Hin.

ḍāl'nā

nigāh/nigah ḍāl'nā (pohlížet) < *nigāh/nigah* (pohled) + *ḍāl'nā*;
bādhā ḍāl'nā (klást překážky) < *bādhā/vighn* (překážka) + *ḍāl'nā*;

mār'nā

lāt mār'nā (kopat) < *lāt* (kopanec) + *mār'nā*;
gaṇ mār'nā (klevetit, tlachat) < *gaṇ* (tlachání) + *mār'nā*;
chalāg mār'nā (skákat) < *chalāg* (skok) + *mār'nā*.

Rom.

te marel / marav

(U): *marav muj* (klevetím, rouhám se) < *marav + muj* (ústa);
 (U): *marav drom / drom marav* (cestuji) < *marav + drom* (cesta);
 (U): *marav lil* (píši dopis) < *marav + lil* (list, dopis).

Zde se, obdobně jako u syntagmat s *kar'nā*, uplatňuje instrumentální vazba:

(U): *marav jakhaba* (mrkám) < *marav* + *jakhaba* (okem);

(U): *marav jakhenca* (mrkám) < *marav* + *jakhenca* (očima);

Verbalizátor *čalavav* (svou funkcí je blízký verbalizátoru *mār'nā*)

(U): *čalavav jag* (rozdělávám oheň) < *čalavav* + *jag* (oheň).

1.1.5. Činnost orientovaná k subjektu je vyjádřena verbalizátory: hin. *lenā* (brát), *khānā* (jíst, konzumovat, zakoušet), rom. *te lel* (brát); *te chal* [*xav*] (jíst).

lenā

temparecar lenā (měřit teplotu) < *temparecar* (teplota) + *lenā*;

nirṇay lenā (rozhodovat se) < *nirṇay* (rozhodnutí) + *lenā*;

ruci lenā (zajímat se) < *ruci* (zájem) + *lenā*;

sās lenā (dýchat, „nabírat dech“) *sās* (dech) + *lenā*;

[*se*] *bad'lā lenā* (mstít se někomu) < *bad'lā* (msta) + *lenā*;

[*mē*] *bhāg lenā* (zúčastnit se něčeho) < *bhāg* (díl, část, účast) + *lenā*.

Rom.

te lel [*lav*]

te lel kejčen (vypůjčit si) < *lel* + *kejčen* (půjčka)

te lel meriben (připravit o život) < *lel* + *meriben* (smrt);

te lel vera (přísahat) < *lel* + *vera* (přísaha).

Mišto, a'le le vera, kaj man tajsa l'adžaba andre oja tovarňa! (Ferková, 23)

Dobrá, ale přísahěj, že mě zítra do té továrny odvezeš.

Lilā bangi vera – arakhlā les.

Křivě přísahal a našla si ho [křivá přísaha].

Hin.

khānā

coṭ khānā (zranit se, dostat ránu) < *coṭ* (rána, poranění) + *khānā*;

jūte khānā (být nakopnut, dostat kopance) < *jūte* (pl. boty) + *khānā*;

ghusā khānā (zlobit se) < *ghusā* (hněv) + *khānā*;

qasam khānā (přísahat) < *qasam* (přísaha) + *khānā*;

dar khānā (dostat strach, zakoušet strach) < *dar* (strach),
hār khānā (utrpět porážku) < *hār* (porážka) + *khānā*.

Rom.

te chal [xav]

(U): *xav dar [dar xav]* (bojím se, zakouším strach) < *xav* + *dar* (strach);

(U): *xav ladžavipe* (styším se, zakouším ostudu) < *xav* + *ladžavipe* (ostuda, stud);

(U): *xav sovel/solax* (přísahám) < *xav* + *sovel/solax* (přísaha).

(SR): *te chal choḷi / jag [pre]* (mít vztek [na]) < *chal* + *choḷi / jag* (hněv, vztek, „oheň”);

(SR): *te chal dar* (bát se, zažívat strach) < *chal* + *dar* (strach);

(SR): *te chal ladž* (styďet se) < *chal* + *ladž* (stud);

(SR): *te chal dukh* (trpět, mít bolesti) < *chal* + *dukh* (bolest);

(SR): *te chal bida* (trápit se) < *chal* + *bida* (trápení);

(SR): *te chal bokh* (hladovět) < *chal* + *bokh* (hlad);

So me bida chavas le čhavenca!

Co jsem se natrápila s dětmi!

Ciknorenge chahas bari bokh.

V dětství jsme velice trpěli hlady.

1.2. 0. Nepřechodné verbalizátory

1.2.1. V hindštině se verbonominální syntagmata tvoří pomocí následujících nepřechodných sloves: *honā* (být), *rah'nā* (trvat, bydlet), *ānā* (přicházet), *par'nā* (padat), *lag'nā* (lnout), *mil'nā* (mísit se).

Oproti přechodnému slovesu *kar'nā*, které působí jako hlavní verbalizátor děje přechodného, znamenají tyto nepřechodné verbalizátory stav nebo změnu stavu. Sloveso být (*honā*) tvoří často vazby se stejnými jmény, s nimiž vstupuje do vztahu *kar'nā*. Proto téměř všude tam, kde je děj nebo proces (přechodné sloveso) označený podstatným (nebo přídavným jménem) ve spojení s *kar'nā*, lze ho transformovat na nepřechodné sloveso (stav nebo proces) pomocí *honā*. Toto se vztahuje i na ostatní verbalizátory.⁶ Obvykle na místo přechod-

6 V hindské frazeologii však nemůže jít o paradigmatickou shodu a o volnou nahraditelnost těchto slovesných párů. Při transformaci slovesných výrazů z předmětových na nepředmětové dochází i k restrukturalizaci syntaktických vztahů ve větě. Zatímco u syntagmat s přechodnými slovesy je podstatné jméno předmětem děje, u syntagmat s nepřechodnými slovesy je podmětem. Intransitivní (nepřechodná) slovesná syntagmata tvoří vazby s dativem, který vyjadřuje směr děje/ procesu nebo označuje nepřímý předmět (O2) Například:

ného nastupuje jeho nepřechodný protějšek, např. k *rakh'nā* (držet, pokládat) — *rah'nā* (trvat, bydlet), nebo *ānā* (přicházet), *cal'nā* (chodit, pohybovat se), které označuje změnu stavu, k *ḍāl'nā* (hodit, položit) — *par'nā* (padat), k *lagānā* (položit, vložit) — *lag'nā* (lnout), *mil'nā* (mísit se) atd.

Přehled syntagmat s nejčastějšími nepřechodnými slovesy:

Hin.

honā (být)

ko āśā honā (doufat) < *āśā* (naděje) + *honā*;

ko zarūrat honā (potřebovat) < *zarūrat* (nutnost, potřeba) + *honā*;

ko ḍar honā (mít strach, bát se) < *ḍar* (strach) + *honā*;

lag'nā (lpět), (dost často nahrazuje sloveso *ānā* nebo *honā*)

ko gar'mī lag'nā (být horko komu) < *gar'mī* (horko) + *lag'nā*;

ko ṭhaṇḍ/sardī lag'nā (cítit zimu) < *ṭhaṇḍ/sardī* (zima) + *lag'nā*;

ko bhūkh lag'nā (mít hlad, pociťovat hlad) < *bhūkh* (hlad) + *lag'nā*.

ānā (přijít)

ko yād ānā (vzpomenout si) < *yād* (vzpomínání, vzpomínka) + *ānā*.

cal'nā

ko patā cal'nā (dozvědět se) < *patā* (znalost) + *cal'nā*.

Předmětové slovesné syntagma: *āśā*, f (naděje) + *kar'nā* > doufat, mít naději,
viśvās, m (víra, důvěra) + *kar'nā* > věřit.

Nepředmětové syntagma: *āśā*, f (naděje) + *honā* > doufat, mít naději,
viśvās, m (víra, důvěra) + *honā* > věřit, mít důvěru.

Syntaktická transformace:

har ād'mī (S – M SG) *āśā* (O) *kar'tā thā* (P)/ > *har ād'mī ko* (O2) *āśā* (S – F SG) *thī* (P)/

Každý člověk (S) naději (O) činící + byl (P). > Každému člověku (O2) naděje (S) byla (P).

Každý člověk doufal (měl naději). > Každý člověk doufal (měl naději).

U těchto dativních konstrukcí s nepřechodnými slovesy se jedná o jména, která označují stavy a procesy. Vzhledem k tomu, že verbalizující slovesa jsou také slovesa stavů a procesů, lze říct, že mezi nimi existuje určitá slučitelnost neboli kompatibilita. Mezi jmény lze vydělit skupinu podstatných a přídavných jmen, která označují tělesné nebo duševní/mentální stavy. Pro označení těchto dativních konstrukcí zde používáme před gramatickým podmětem (jménem jež tvoří syntagma) dativní záložku *ko*, která se vztahuje i k pomyslnému nepřímému předmětu (v jehož prospěch probíhá proces nebo nastává změna stavu).

paṛ'nā (padat, dopadnout, ležet) s podstatnými jmény smyslového vnímání, odvozenými od sloves vnímání. Zde verbalizátor *paṛ'nā* alternuje s *denā* (dávat).
ko dikhāi paṛ'nā / denā (být vidět, jevit se) < *dikhāi* (vidění) + *paṛ'nā / denā*;
ko sunāi paṛ'nā / denā (být slyšet, jevit se) < *sunāi* (slyšení) + *paṛ'nā / denā*.

Paralelním jevem v romštině jsou syntagmata, u nichž je stejně tak podstatné jméno vyjadřující stav tělesný nebo duševní v roli původce děje. Jedná se však o vazby předmětových sloves. Osoba zakoušející působení nebo činnost je v akuzativu:

(SR): *lel man čikh* – chce se mi kýchnout, „bere se mi kýchnutí“;
 (SR): *lel man šil* – „dává se do mě zima, bere mne, zmocňuje se mne zima“;
 (SR): *lel man izdrañi* – „dává de do mě zimnice“, metaf. popadá mě vztek;
 (SR): *marel man kockaridī* – mám škytavku („trápí mne škytavka“).
Tire lava tut te maren!
 Ať tě postihnou tvá vlastní slova!
O Del tut te marel!
 Ať tě pánbůh ztrestá!

1.3. 0. Nominoverbální syntagmata s přídatnými jmény a přídavnými (adjektivněverbální syntagmata) v hindštině se vyskytují hlavně se slovesem *kar'nā* a také s jeho nepřechodným protějškem *honā* nebo s jinými nepřechodnými slovesy, která označují stav nebo změnu stavu.

1.3.1. Paralelní tvorba tranzitivních a intranzitivních adjektivněverbálních syntagmat:

ikaṭṭhā (shromážděný) > *ikaṭṭhā kar'nā* (shromažďovat); *ikaṭṭhā honā* (shromažďovat se);
pūrā (plný, celý) > *pūrā kar'nā* (plnit, splňovat); *pūrā honā* (být plný, úplný, celý);
band (zavřený) > *band kar'nā* (zavírat); *band honā* (být zavřen)
manā (zakázaný) > *manā kar'nā* (zakazovat); *manā honā* (být zakázán);

Verbalizátor *kar'nā* je používán pro označení děje, zatímco *honā* označuje stav, *rah'nā* trvání stavu:

dang (udivený) > *dang rah'nā* (divit se, zůstávat udivený);
band (zavřený) > *band rah'nā* (zůstávat zavřený);

Sloveso *paṛ'nā* může označovat také změnu stavu:

kālā paṛ'nā (zčernat) < *kālā* (černý) + *paṛ'nā*;
kamzor paṛ'nā (zeslábnout) < *kamzor* (slabý) + *paṛ'nā*.

V romštině je tvorba adjektivněverbálních syntagmat vzácná: (U) *ćerav gata* (připravuji se) < *ćerav* + *gata* (< rum. *gata*, hotový, dokončený). Kromě *ćerel gata* Boretzky uvádí také syntagma se slovesem *te del* (*del gata*). Sem je však třeba zařadit romská syntagmata tvořená pomocí příčestí a slovesa *ačhel* (zůstat):

Rom.

te ačhel dži(v)do (zůstat naživu) < *ačhel* (odpovídá hin. *rah'nā*)

+ *dži(v)do* (žít) < *te dživel* (žít):

Ačhila murdardo [< *murdarel* (zavraždit)].

Byl (zůstal) zavražděn.

1.3.2. S přídavnými jmény některá slovesa v hindštině (hlavně: *lag'nā*, *ānā* a *paṛ'nā*) tvoří také syntagmata, v nichž se přisuzuje vlastnost podmětu. Proto dochází ke shodě v rodě a čísle mezi podmětem a predikativním syntagmatem (přídavné jméno a sloveso). Percipient vlastnosti jako nepřímý větný objekt je v dativu:

Hin

lag'nā

ko acchā lag'nā (líbit se, jevit se dobrým) < *acchā* (dobrý) + *lag'nā* ;

mujhe vah pustak [f] *acchī* [f] *lagī* [f] /

Mně ta kniha [f] dobrá [f] zdála [f] se.

Mně se ta kniha (za)líbila.

ānā

ko pasand ānā (líbit se, jevit se příjemným) < *pasand* (milý, příjemný) + *ānā*.

paṛ'nā

ko kālā paṛ'nā (jevit se černým) < *kālā* (černý) + *paṛ'nā*.

ko kamzor paṛ'nā (jevit se slabým) < *kam'zor* (slabý) + *paṛ'nā*.

V romštině stěží najdeme paralely, ale existují adverbializovaná adjektiva, která podporují tyto syntaktické vztahy, např.:

Rom.

Mange pejlā lačhes kijo jilo.

Mně se to zalíbilo (dosl. "dobře mi padlo k srdci").

2.0. Většina spojení podstatného nebo přídavného jména s výše uvedenými verbalizátory tvoří verbonominální syntagmata, u nichž je mezi komponenty základní vztah: předmět – predikát, pokud jde o podstatné jméno. Jmenná část syntagmatu, jako přímý předmět slovesa, se s ním shoduje v rodě a čísle, svými morfologickými vlastnostmi přímo ovlivňuje tvar slovesa, tj. rod a číslo přičestí. Základní význam, bez vnitřních odstínů, je jako v případě fráze: *Mluvit o někom/něčem*. Tady větný předmět může být ještě rozvinut jiným podstatným nebo přídavným jménem jako jeho determinantou. O autonomii tohoto jména v obou jazycích, jak v hindštině tak i v romštině, svědčí jeho téměř volný výskyt v jednotném nebo v množném čísle, např. “mluvit o něčem” > *kisī kī bāt kar’nā* (“něčeho řeč činit”) nebo: *kisī kī bātē kar’nāl* (“něčeho řeči činit”).

2.0.1. Syntaktické vztahy mezi jmennou částí VNS a determinantou je nejčastěji genitivní:

kā abhyās kar’nā (cvičit něco) < *kā* (čeho – M GEN) + *abhyās* (cvičení) + *kar’nā*;
kī āśā kar’nā (doufat, očekávat něco) < *kī* (čeho – F GEN) + *āśā* (naděje) + *kar’nā*;

2.0.2. Dost časté jsou také lokativní vztahy:

par zor denā (zdůrazňovat něco) < *par* (na) + *zor* (síla) + *denā*;
mē bhāg lenā (zúčastnit se něčeho) < *mē* (v) + *bhāg* (účast) + *lenā*.

2.0.3. Ablativní a sociativní vztahy:

se āśā kar’nā (očekávat od někoho) < *se* (od, z, s) + *āśā* (naděje) + *kar’nā*;
se byāh kar’nā (oženit se s někým) < *se* (s, z, od) + *byāh* (sňatek) + *kar’nā*.

2.0.4. Předmětové vztahy (nepřímý předmět, DAT/AK s *ko*):

ko tak’līf denā (trápit, sužovat někoho) < *ko* (někomu – DAT) + *tak’līf* (potíž, trápení) + *denā*;

2.0.5. Poněkud jiný případ jsou syntagmata, která tvoří nominativní větné konstrukce, v nichž je podstatné jméno v lokativu. Jde o vazby se slovesem, které neverbalizuje jméno, nýbrž to vystupuje jako součást adverbiální fráze, která označuje místo nebo čas průběhu děje.

ke hāth ānā/ lag'nā/ par'nā (dostat se do čí ruky) < *hāth* (ruka) + [*mē*, vynecháno] + *ānā/ lag'nā*...

kī samajh mē ānā (chápat, srov. čes. „nejde mně na rozum”) < *samajh* (rozum) + *mē* (do, v) + *ānā*;

2.0.6. Syntagmata, složená z podstatných či přídavných jmen, méně integrovaných se slovesem, jsou, zdá se, dost často potenciálními kandidáty pro integrovaný typ – CVNS. O tom svědčí skupina syntagmat, která se alternativně vyskytují – jednou jako volnější VNS, podruhé jako CVNS:

kā istemāl kar'nā (používat) / *istemāl kar'nā*

kī marammat kar'nā (opravovat) / *marammat karnā*

VNS: *maī ne pēsīl kā istemāl* (O – M SG) *kiyā* (PP – M SG)

Já tužky použití jsem učinil. (Použil jsem tužku).

CVNS: *maī ne pēsīl* (O – F SG) *istemāl kī* (CVNS – PP – F SG)

Mnou tužka použití učiněna.

(Použil jsem tužku.)

Následující příklad ilustruje vazbu VNS s předmětem, vyjádřenou nikoli genitivem, nýbrž lokativem:

bāt par dhyān denā, kde opět jmenná složka tvarově ovlivňuje sloveso.

us ne us bāt [O₂ – F SG] + *par + dhyān* (O – M SG) *nahī diyā/*

On tu věc *na* pozor nedal.

On si toho nevšímal.

Během vývoje od VNS k denominálním slovesům, kde je stupeň inkorporace značný, ztrácí jméno své gramatické vlastnosti substantiva a bez slovesa nesplňuje své syntaktické funkce. Ač je podstatné jméno degramatikalizováno, tj. má jen sémantickou funkci, a sloveso má pouze verbalizující funkci [substantivum ztratilo formální vlastnosti a sloveso významové, ale sloveso se ohýbá], přesto tyto obě složky tvoří kompozitum v pravém slova smyslu.

2.1. Romština, zdá se, neinklinuje tolik k integrovaným VNS jako hindština. Jmenná část syntagmatu je natolik volná, že je dovolena permutace: predikát – předmět:

(U): *čerav abijav* : *abijav čerav* – dělám svatbu : *svatbu dělám* (žením se).

Účelem a funkcí permutace je zdůraznění nebo zesílení významu. V romštině, která patří k syntaktickému typu S-P-O, je *čerav abijav* (dělám svatbu), obvyklý a sémanticky neoznačený neboli nedůrazný model. Permutace v slovosledu znamená akcent na první, neboli jmenové, složce.

2.2.0. V otázce syntagmatických vztahů prokazuje hindština mnohem větší rozmanitost než romština, neboť činí rozdíl mezi verbonominálními syntagmaty, u nichž každá složka má syntaktickou samostatnost, a těmi, u kterých došlo k větší integraci mezi jménem a verbalizátorem. V těch případech jsou členy syntagmatu integrovány a chovají se jako jedna syntaktická jednotka, která se svou povahou blíží denominálním slovesům. Tyto vazby se týkají především syntagmat se slovesem *kar'nā*, ale nejsou ojedinělé vazby s jinými slovesy.

hal kar'nā (řešit) < *hal* (řešení) + *kar'nā*;
sās lenā (dýchat) < *sās* (dech) + *lenā*.

Pro tvorbu nepřechodných VNS, jak již bylo řečeno výše, se uplatňuje pouze nahrazení přechodného verbalizátoru *kar'nā* verbalizátorem *honā*.

2.2.1. Rozdíl mezi těmito integrovanými syntagmaty s kooptovaným jménem/předmětem (CVNS), v nichž každý ze segmentů má hodnotu větného členu, a VNS existuje pouze v syntaktické rovině.

Jako kritérium pro rozlišení těchto dvou typů syntagmat mohou posloužit především hindské ergativní konstrukce. Jedná se o syntaktický jev, při němž je participiální tvar přísudku řízen formální povahou větného předmětu. Příznakem těchto konstrukcí je nenominativní (tj. ergativní či agenciální) původce děje, který souvisí s nedokonavým dějovým aspektem⁷.

⁷ U běžného VNS jmenná část syntagmatu, jakožto předmět, řídí tvar participia v predikátu:

us ne [ERG] *yah bāt* [O - F SG] *kī* [PP - F SG] /
(1) On tuto řeč učinil.
On řekl toto.

Svou syntaktickou samostatností se vyznačují *konkréta* v VNS, jež označují části těla (viz též výčet VNS v 1.1.1.):

us ne sir nikālā aur ūpar kī or ākhē [O – F PL] *kī* [PP – F PL] /

On vysunul hlavu a podíval se nahoru (dosl.: „směrem nahoru oči učinil”).

Dalším argumentem pro relativní autonomii jména na slovesu je též jeho výskyt v množném čísle:

tum [2. M PLnehonorifický] *anāp-śanāp bātē* [F PL] *karte ho* [2. M PL]

Ty povídáš nesmysly (dosl. nesmyslné řeči).

2.2.2. U nepřechodných CVNS s verbalizátorem *honā* v dokonavých časech však nedochází k realizaci ergativních větných konstrukcí, nýbrž se tu s příčestím v přísudku evidentně shoduje podmět v nominativu a jmenná část CVNS zůstává mimo jakoukoliv flexi, je totiž jeho integrální částí:

un kī śikṣā [S – F SG] *ārambh* [M SG] *huī* [PP – F SG] /

Jejích výuka začátek byla.

Jejích výuka začala (Jejích vzdělání začalo).

Podle tohoto modelu se řídí i skupina CVNS založená na integraci deverbálního podstatného jména označujícího smyslové vnímání (*dikhāī* – vidění, *sunāī* – slyšení) a slovesa *denā*, které, ač přechodné, posouvá svou syntaktickou valenci a pojí se s konatelem děje v nominativu:

tab ek viśāl’kāy jantu [S – M SG] *dikhāī* [C – F SG] *diyā* [PP – M SG]

„Potom jedno obrovské zvíře (k) vidění dalo se”.

Potom se objevilo (bylo vidět) jedno obrovské zvíře.

(2) *us ne* [ERG] *ye sārī bātē* [O – F PL] *kī* (PP – F PL) /

On tyto všechny řeči učinil.

On toto všechno řekl.

U integrovaných syntagmat (CVNS) je jmenná část tak závislá syntakticky na verbalizátoru, že zůstává neohybná. Přísudek (participium verbalizátoru) je tu v kongruenci s jiným podstatným jménem, jež je pravým větným předmětem. Např.

us ne [ERG] *yah samasyā* [O – F SG] *hal* [M SG] *kī* [PP – F SG] *hai*.

On tento problém řešil/vyřešil (dosl. řešení učinil).

2.2.3. V romštině nic nenasvědčuje tomu, že by se VNS mohla jevit jako integrální CVNS. Jmenná část syntagmatu je větný člen, který formálně není řízen jmennou částí. Syntagmatická konstrukce je mnohdy volně přerušena nebo rozbita jinými funkčními slovy. Tyto vazby zcela odpovídají hindským VNS v 2.1.

me kam e čhavoreh čerav cəra kuna (Uklik, 310)

Já budu dítě trochu/chvilí houpat (dosl. „činit trochu kolébku“).

džav mae thaj rodav mae trujal pe gava khaj buči te čerav (Uklik, 311)

Chodím po vesnicích a hledám nějakou práci (dosl. „práci abych dělal“).

čerdem len an khul (čul, zvl. v lax.rom).

Zničil jsem je (dosl. „učinil jsem je hovnem“).

Kromě *kerel* se zde vyskytují i jiná slovesa::

(SR): *te del dab* (uhodit) < *del* + *dab* (rána);

(SR): *te chal chol'i* (zlobit se) < *chal* + *chol'i* (zlost);

(SR): *te činel pačiv* (urazit) < *činel* (tít, sekat) + *pačiv* (úcta);

(SR): *te tho vel baripen* (pyšnit se) < *tho vel* (položít, klást) + *baripen* (metaf. pýcha);

Jednorázovost nebo opakovanost děje vyjadřuje číslo jmenné části syntagmatu:

te del čikh (SG), kýchnout x *te del čikha* (PL), kýchat;

te del šol (SG), písknout, zapískat x *te del šola* (PL), pískat;

te del duma (SG), mluvit x *te del dumi* (PL), vybavovat se.

Opakovanost v romštině lze vyjádřit také opakovacím tvarem slovesa (frekventativem) *te del > te davkerel*:

(SR): *te del god'i* (poradit) > *te davkerel god'i* (radit);

(SR): *te del keččen* (půjčit) > *te davkerel keččen* (půjčovat).

Zajímavým syntaktickým jevem jsou spojení, v nichž je zdánlivý gramatický podmět ve skutečnosti podstatné jméno označující část těla, která je postižena působením nějakého vlivu (tělesného nebo duševního pocitu). Sloveso označující tělesný nebo duševní pocit bývá v 3. SG. a tvoří zpravidla dativní vazby. Zřejmě jde o druh posesivního dativu.

V těchto vazbách dochází k neshodě v čísle mezi přísudkem a podmětem. Podmět není chápán jako skutečný původce děje, a proto je třeba překládat pomyslným podmětem: *to, ono*:

(SR): *Dukhal* (SG) *man o čanga* (PL).

„Ono” mě bolí nohy. (Bolí mě nohy.)

(SR): *Avlās* (SG) *pre mande šila* (PL).

„Ono” přišlo na mě zima. (Dala se do mně zimnice.)

Neosobní verbonominální syntagma je druh eliptické věty, která vyjadřuje přírodní jev a proto je původce děje vynechán. Slovesná část syntagmatu označuje 3. os. sg. a podstatné jméno je v AK.

(SR): *Del (baro) brišind*.

[To] dává (velice) déšť. (Prší [hodně].)

(SR): *Del jīv*.

[To] dává sníh. (Sněží.)

(SR): *Del kham*.

[To] dává slunce. (Je slunečno.)

Míru nebo způsob děje u těchto konstrukcí vyjadřuje přídavné jméno rozvíjející jejich jmenovou část:

(SR): *Del baro brišind*

(Velice prší, leje)

(SR): *Del churdo brišind*

(Drobně prší, mrholí).

Z těchto příkladů je patrné, že sloveso *te del* je použito neosobně a dalo by se říct, že se zde stává nepředmětovým/ nepřechodným, obdobně jako hindské *denā* ve vazbách s deverbativními jmény *dikhāi*, *sunāi* a pod.

2.2.4. Jako pojmenovací jednotky tato syntagmata v hindštině nemají vždy ustálenou strukturu a pevnou syntaktickou povahu. V mnoha případech lze syntaktický typ VNS volně zaměňovat integrálním typem [CVNS]⁸. Zřejmě jde o přechodné vývojové typy. Jejich protiklad je patrný z níže uvedených příkladů pro:

8 Takovou ambivalentnost projevují také mnohá hindská VNS:

VNS

kā anubhāv kar'nā

kī yād kar'nā

kī yād rakb'nā

kī yād ānā

(zakoušet, cítit)

(vzpomínat)

(vzpomínat)

(vzpomínat)

CVNS

anubhāv karnā

yād kar'nā

yād rakb'nā

yād ānā

- VNS neintegrální: *ārambh kar'nā* (začínat) má v základě jméno *ārambh*, které se může osamostatnit jako větný předmět a rozvíjet pomocí pádových vazeb, např.: *pāṭh kā ārambh kar'nā* („lekce-GEN počátek činit“, začínat lekci);
- CVNS: *ārambh karnā* (začínat) se napojuje juxta pozičně na svůj předmět: *pāṭh ārambh kar'nā* („lekcí začínat“), nebo jako zdůrazněný předmět *pāṭh* lze označit záložkou *ko*: *pāṭh ko ārambh kar'nā*.

3.0. DENOMINÁLNÍ SLOVESNÁ KOMPOZITA

V důsledku plné inkorporace podstatného nebo přídavného jména slovesem došlo ke vzniku kompozitních tvarů a denominálních sloves. Ta nejsou příliš frekventovaná v hindštině a v jiných novindických jazycích. Vyskytují se nanejvýš denominální slovesné deriváty z podstatných jmen a téměř nikdy nejde o nominoverbální kompozita se slovesem, která vznikla v hindštině. Vždy se jedná o přejímky ze sanskrtu. Jako verbalizátor se tu uplatňují slovesné afixy (*-nā* pro infinitiv, *-tā* pro přičestí nedokonavé atd.). Např. *svīkār'nā* < *svīkār* (skt. derivát ze slovesa *svīkaroti* „přisvojit si, přijmout“) + sufix *-nā*;

dut'kār'nā (okřikovat) < *dut'kār* (okřiknutí) < *dut* (citoslovce) + *-kār* + afix *-nā*;
hāḥ'nā (volat, pokřikovat) < *hāḥ* (křik, pokřikování) + verbalizující sufix *-nā*.

V romštině došlo ke kontrakci některých verbonominálních syntagmat a při srůstání jmenné části (podstatné nebo přídavné jméno) s verbalizátorem došlo k některým hláskoslovným změnám, hlavně k znělostní asimilaci a zjednodušení zdvojených souhlásek. Tato kompozita jsou nejčastěji se slovesy: *te del* (dát) a ojedinelé i s *te kerel* (činit). Např.:

te cirdel, crdel (táhnout) < **cir/cr*⁹ + *del*;
te čhandel (zvracet) < **čhan*¹⁰ (zvracení) + *del*;
čik(h)del [del čik(h)] (kýchat) < *čik(h)* (kýchnutí) + *del*,
čik [čikh] < pkt. *čhikkā*; srovn. hin. *čhīk* (kýchnutí), *čhīk denā* kýchat);

⁹ O původu **cir/cr* viz níže u *tradel*.

¹⁰ Toto verbonominální kompozitum má v balk. rom. tvar s aspirovaným [čh-] a je ho možné odvodit ze skt. kořene: *chṛd-*, *chṛntte*; rozk. způsob *chṛnattu*. Jeho základní význam je: zvracet; vychrlit, opustit. Hypotetický romský jmenný tvar **čhan* mohl být původcem slovesného tvaru ve spojení s *del*: skt. *chṛn* > **čhan* + *del* > *čhadel*, ale toto sloveso je etymologicky spíše málo průhledné. Jako podstatné jméno se tento tvar nevyskytuje.

te čumidel (líbat) < *čum*¹¹ (polibek) + *del*;
te čhungardel (plivat) < *čhungar* (plivnutí) + *del*;
*te hazdel*¹² / *vazdav* (zvednout, zdvihnout) < **vast/hast* (ruka) + *del*;
te chudel (vrhnout se, chytit, uchopit, získat, začít) < **chuti*¹³ + *del*;
te kidel (sbírat) < **ki*¹⁴ + *del*.
kandav (poslouchat) < *kan* (ucho) + *dav*; viz syntagma: *čhuvav kan*.
te kikidel (tisknout, tlačit) < **kiki*¹⁵ + *del*.
phandel (svazovat, spojovat) < **phand* + *del*,
**phand* < pkt., skt. *bandha* (svázaný);
te phurdel (foukat) < **phur* + *del*,
**phur* < skr. *phut*, onomat. praskot; fučení, foukání;
te rodel (hledat) < **rod* + *del*,
**rod* < skt. *ḍhṛṇḍh-* (hin. *ḍhūḍh'nā* hledat);
te tradel (hnát) **tra*¹⁶ + *del*;
te randel (škrábat, strouhat) < **ran* + *del*.
ran < *ran* < **xan*¹⁷ < pers. *xaneš*, *xandž* (škrábnutí);

11 Toto podstatné jméno se sice nevyskytuje ve slovenské romštině, ale je doloženo v některých balkánských romských dialekttech v podobě *čum*, *čumi* (Uhlik).

12 Sloveso stejného významu v balkánských romských dialekttech zní *vazdav* (viz Uhlik, 341), jež je etymologicky průhlednější. Lze předpokládat, že zde při srůstání dvou lexémů došlo zároveň i k znělostní asimilaci dentály a neznělé sykavky, která jí předchází. Současně se zdvojená dentála zjednodušila [dd > d]: *vast* + *dav* > **vasd-dav* > **vazd-dav* > *vazdav*. Ve slovenské romštině je *hazdel*, zdá se, stejného původu. Je poněkud těžko vysvětlitelné *bast* [z původního staroindického *hasta*] na místě *vast*, neboť se samostatné *bast* v romštině nezachovalo.

13 O etymologické souvislosti *chudel* (*chut-* + *del* > *chud-del* > *chudel*) – vrhnout se, získat, začít a *chutél* – skočit, by mohla svědčit i balk. rom. varianta tohoto slovesného kompozita se slovesem vzít: *xutilav* (získávám), která je patrně z *xut-* (skok <*xutav* – skákat) + *lav* (beru).

14 Etymologicky je **ki* málo průhledné. Jeho vznik ze staroind. palatalizovaného tvaru *či* [skt. *ci-*, *cinoti*, *sbírat*] je málo pravděpodobný. Nejsou jiné podobné příklady depalatalizace. Boretzky toto *ki-* etymologizuje pomocí skt. *grhṇāti* (uchopit), což není opodstatněno.

15 **Kiki-* je etymologicky neprůhledné. Messing uvádí jako jeho základní význam: objetí. Z významů *kiki-del* je však zřejmé, že jde o: stisk, stisknutí, sevření, přitlačení.

16 *Tradel* by mohlo souviset s řec. *travó* – vytahovat. Boretzky však poukazuje ještě na dialektové varianty v balk. rom.: *trdel*, *strdel*, *crdel*, *cidel* a jejich souvislost s *čhivdel*, *čhudel* (vyhodit), které odvozuje z pkt. *čhivai*, *čhupati* < sk

17 Uhlik uvádí následující varianty tohoto slovesa: *ʔandav*, *randav*, *xarundav*, *xarandav*, *xanudav*, *xanʔudav*, *xarndav*, *xrndav* atd. Na základě této variantnosti lze soudit, že všechny tyto tvary mají stejný původ a že to hrčivé [r-] mohlo vzniknout sekundárně z původního třeného/chraplavého [x] v perské přejímce *xan*: [x-] > [xr-] > [r-].

U slovesa *rodel* nemusí nutně jít o tento proces.

V romštině se vyskytují také denominální kompozita s *kerel* (Šāstri, 58-59):

te čamkerel (žvýkat) < *čam/čamb (žvýkání) + *kerel* (též: čambel¹⁸); hin. *cabānā*

*čam(b) < skt. *carv-ati*,

te vakerel (mluvit) < *vak (řeč, mluva) + *kerel*.

*vak < pkt. *vakka* < skt. *vākya*, *vāk*.

Deadjektivní slovesná kompozita vznikla s pomocí slovesa *avav* > *ovav* (přicházím, stávám se):

phurioavav (stárnout) < *phuro* (starý) + *avav*; hin. *buṛhā honā*,

barioavav (zvětšovat se) < *baro* (velký) + *avav*; hin. *baṛā honā*,

bukhlioavav (hladovět) < *bokhalo* (hladový) + *avav*; hin. *bhūkhā honā*,

xoxavavav/ *xoxavnioavav* (podvádět) < *xoxavno* (podvedený) + *avav*; hin. *ṭhagā honā*,

šukioavav (schnout) < *šuko* (suchý) + *avav*; hin. *śuṣka honā*,

malioavav (být špinavý) < *melalo* (špinavý) + *avav*; hin. *mailā honā*.

V kompozitech nezřídka vystupují i jiná romská slovesa, např. *dromarav*, které lze etymologizovat na základě již existujícího syntagmatu *marav drom* nebo *drom marav* (cestovat). I zde, jako v mnoha jiných případech, při inkorporaci došlo k zjednodušení původně vzniknuvší gemináty [-mm-]: *drom marav* > *drommarav* > *dromarav*.

4. 0. Souhrn

V hindštině lze jasně oddělit verbonominální syntagmata dvojího typu: neintegrovaná, ve kterých jmenná složka syntagmatu vystupuje jako samostatný větný člen a jako takový tvarově ovlivňuje predikát – tvar přičestí. Pro ověření vzájemných vztahů v rámci syntagmat jsme použili jako kritérium ergativní větné konstrukce, kterých zvláštností je právě shoda těchto větných členů.

Na druhé straně máme příklady, kdy se jmenná část více integrovala se slovesem, o němž lze hovořit jako o funkčním slovese nebo o verbalizátoru. Takové konstrukce jsme označili jako CVNS (integrovaná VNS).

V romštině jde spíše o volnější syntagmatické typy verbonominálních výrazu, kde je jmenná část syntagmatu samostatný větný člen. I zde však může jít o ustálené kolokace, z nichž mnohé vystupují jako idiomatické vazby.

18 Lze předpokládat také denominální původ tohoto slovesa z *čamb* + *del* > *čamb-(d)el > čambel.

Pokud jde o integraci komponentů, ta je v romštině přítomná také, ale došlo zde k úplnému morfologickému srůstání komponentů, což vedlo ke vzniku smíšených kompozitních tvarů: jméno + sloveso, kde jméno bylo inkorporováno slovesem tak, že tvoří jednu morfologickou jednotku. V romštině je celá třída takových denominálních kompozit se slovesem *te del* (méně často s *te kereŋ*). Lze mluvit o inovaci, kterou přináší romština. V hindštině tento jev není častý.

Literatura

- BHAL, KALI CHARAN (1974), *Studies in the Semantic Structure of Hindi* (Synonymous Nouns and Adjectives with karnā), Delhi, Varanasi, Patna.
- BHĀRAT BHŪṢĀṆ (1984), *Hindī pañjābī kriyā pad'bandh (vyatirekī viśeṣaṇ)*, Āg'rā.
- BURTON-PAGE, J. (1957), Compound and Conjunct Verbs in Hindi, In: BSOAS XIX, 1957, Part 3., s. 469–478.
- FERKOVÁ, ILONA (bez udání roku), *Čorde čhave/Ukradené děti*. Brno, Společenství Romů na Moravě.
- HÜBSCHMANNOVÁ, MILENA (1984), Nominalization in Slovak Romani, In: *Quaderni del Siculorum Gymnasium, Rassegna della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Catania*, XIV, 27–70.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M., ŠEBKOVÁ H., ŽIGOVÁ, A. (1991), *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*, SPN, Praha.
- MESSING, GORDON, M. (1988), *A Glossary of Greek Romani as spoken in Agia Varvara* (Athens), Columbus, Ohio.
- MILLER, GARY (1993), *Complex Verb Formation, Current Issues in Linguistic Theory*, JBPC Amstrdam/Philadelphia.
- ŠEBKOVÁ, H., ŽLNAYOVÁ, E. (1998), *Nástin mluvnice slovenské romštiny*, UJEP, Ústí n.L.,
- VĀGEŚ ŚĀSTRĪ, ĀCĀRYA BHĀGĪRATHPRASĀD TRIPĀṬHĪ (1986), *Jipsī-bhāṣā, Ek bhāṣātāttvik vivecan, Vārāṇasī*.
- UHLIK, RADE (1977), Kompozitne verbalne lokucije u romskom – Locutions verbales composites dans la langue romani, In: *Godišnjak – XV, Knjiga 13 (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja)*, Sarajevo.
- UHLIK, RADE (1983), *Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik*, Sarajevo.

Seznam zkratk

AK, akuzativ
balk., balkánský
C, jmenná složka kooptovaná neboli integrovaná do syntagmatu
CVNS, integrální VNS
DAT, dativ
elipt., eliptická, výpustková vazba
ERG, ergativ, pád původce děje v dokonavých časech přechodných sloves
f, femininum, ženský rod
GEN, genitiv
hin., hindsky
instr., instrumentál
m, maskulinum, mužský rod
O, objekt, větný předmět
pkt., prákrť
P, přísudek, predikát
PL, plurál, množné číslo
PP, perfektivní participium, přičestí dokonavé
rom., romsky
rum., rumunsky
S, subjekt, podmět
(SR), slovenská romština
SG, singulár, jednotné číslo
skt., sanskrt
slov., slovensky
(U), Uhlík, balkánská romština
VNS, verbonominální syntagma

Zusammenfassung

Verbonominalsyntagmata und Denominalverben im Hindi und Romanes

Syntagmata allgemein, und Syntagmata zwischen Nomen und Verben im Besonderen, sind gängige Begriffsbildungsmechanismen in den neuindischen Sprachen, incl. des Romanes. Vielfach entwickelten sie sich zu Komposita weiter. Triebkraft für die Entstehung ist das Bedürfnis, nominale semantische Gegebenheiten in verbale Satzfunktionen einzubinden. Die Anzahl der verwendeten Verbstämme ist dabei äußerst gering.

Zu den häufigsten mit Substantiven verwendeten gehört Hindi *kar'nā*, Romanes *kerel* „machen, tun“, das eine Tätigkeit vermittelt, gerne im Zusammenspiel mit Körperteilen. Weitere häufige sind Hindi *rakh'na* „legen, halten“ und *lagānā* „zufügen“, im Romanes *thovel* und *čhuvel*, beides dialektgebunden „legen“. Hindi *denā* und verwandtes Romanes *del* „geben“ gehören dazu, desgleichen Hindi *mār'nā* und Romanes *marel* „schlagen“, Hindi *lenā* und Romanes *lel* „nehmen“ sowie Hindi *khānā* und Romanes *chal* „essen“. Diese transitiven Verbalisatoren haben oft intransitive Gegenstücke, im Hindi *honā* „sein“, *lag'nā* „lehnen, harren“ und *par'nā* „fallen“. Im Romanes wird diese Form eher transitiv realisiert, z.B. mit *lel man*, wörtl. „nimmt mich“, im Sinne von „es überkommt mich“.

Dieselben Verben sind bei Verbonominalsyntagmata auf adjektivischer oder partizipialer Grundlage wirksam, für transitive wie auch intransitive Verbalisatoren. Im Romanes ist diese Verknüpfungsform kaum gebräuchlich. Zusätzliche Argumente werden im Genitiv oder Lokativ angefügt, manche auch mittels Soziativ/Ablativ oder Dativ. Im Hindi kommt es, im Romanes kaum, mitunter zu engerer Integration des Verbonominalsyntagmas, wobei das Nomen seine grammatische Eigenständigkeit aufgibt und nicht mehr zur Verbflexion beiträgt. Im Hindi sind freie und integrierte Varianten weitgehend gleichstehend. Im Romanes ist die Wortstellung noch nicht erstarrt. Bei Ergativkonstruktionen und bei der probeweisen Verwendung des Syntagmas im Plural lässt sich der Erstarrungsgrad ablesen. Bei manchen Satzkonstruktionen im Romanes (z.B. bei *del brišind* „'es' regnet“, *del kham* – wörtl. „'es' gibt Sonnenschein“, *dukhal* „'es' schmerzt“ u.a.) ist von einem unpersönlichen Subjekt auszugehen.

Eine weitere Integrationsstufe, substantivisch abgeleitete Verben, kommt im Hindi wenig vor, im Romanes dagegen häufig, vor allem auf Grundlage der Verbstämme *de-* „geben“ und *ker-* „sitzen“. Adjektivische Ableitungen ergeben sich im Romanes oft mit *av-* „kommen, werden“.

Peter Wagner

Romano džaniben – jevend 2005

Časopis romistických studií

Vydává o. s. Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Recenzovali:
PhDr. Renata Weinerová, CSc. a Mag. Dr. phil. Dieter Halwachs

Produkci zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.